

Patrik Lindenfors om Ateism

Religion har evolverat för att passa våra psyken

Publicerad: 2013-02-17, Uppdaterad: 2013-02-17

Om författaren:

Patrik Lindenfors är evolutionsbiolog och författare till böckerna Gud finns nog inte och Samarbete.

För oss som är intresserade av skärningspunkten mellan religion och psykologi har den vetenskapliga litteraturen mycket att erbjuda. Lotta Knutsson Bråkenhielm tar upp en sådan aspekt när hon beskriver hur det är vanligare med ateism bland människor som diagnosticerats med autism än bland befolkningen i stort. En del forskare menar att sambandet är en tänkbar psykologiska ledtrådarna till "religion", nämligen benägenheten att "besjåla" ting, och att ateister kan sakna denna förmåga – eller i varje fall ha en mindre mängd av den.

Resonemanget är som följer. Människor (och kanske andra djur?) har en inneboende beredskap att se en avsikt bakom händelser, även de händelser som är helt slumpmässiga. Många av oss har blivit arga på datorn när den inte fungerar eller svurit åt en sten man råkat slå foten i. Den här benägenheten att besjåla icke-levande ting skulle kunna förklara varför vissa tror på andar i träd, väsen i elden eller män i himlen. Andra har mindre av den här förmågan, till exempel autister, och blir då inte bli religiösa.

Visst är det här en möjlig delförklaring till både religion och ateism. Men kopplingen förklarar bara en komponent av religion: den som handlar om tron på det övernaturliga. Och att sakna tron på det övernaturliga kan ha fler förklaringar. Exempelvis är det vanligare att vara ateist ju högre utbildning man har. Kanske för att man då bättre lärt sig förstå det meningslösa i att bli arg på en dator, en sten, eller "någon".

Det finns väldigt många intressanta kopplingar mellan religion och psykologi – faktiskt är det ett helt forskningsfält. Det är allt från neurobiologer och evolutionsbiologer till socialpsykologer och utvecklingspsykologer som studerar relationen mellan psykologi och religion. Här nedan följer ytterligare två exempel för att förmedla bredden i forskningen.

Något som många observerat är likheten mellan religiösa uppenbarelser och de psykopatologiska tillstånd där man hör röster och ser syner. Den amerikanske kulturanthropologen Paul Radin spekulerade tidigt om de som blev schamaner i traditionella kulturer var de personer som i vår kultur blir diagnosticerade med schizofreni eller "schizotypa" tillstånd. Eftersom man inte kliniskt diagnosticerat schamaner är det här dock enbart en hypotes.

Men skulle det här stämman innebära det att vi i vår kultur regelmässigt utsätter de människor som står i närmast kontakt med det gudomliga för vård istället för att bemöta dem med den vördnad de förtjänar. Nya "Jesus" och "Muhammed" tas om hand av sjukvården och kvar står mänskligheten berövade på många av sina kontaktpersoner gentemot det övernaturliga. Alternativt kan det innebära att de religiösa uppenbarelser som ligger i botten på våra religioner från början berodde på psykopatologiska tillstånd. De som förut hävdade att de stod i kontakt med det gudomliga fick anhängare, inte vård. Är det här vi kan hitta förklaringen till varför Gud inte talar till mänskligheten längre? Vi ger för många av våra profeter medicin.

En annan intressant koppling mellan religion och psykologi är likheten mellan tvångssyndrom och ritualer. Medan tvångssyndrom är ett tvångsmässigt upprepande som går till sådan överdrift att det kan verka förlamande livet självt, så är det inte sällan man kan se prov på exentriska men harmlösa ritualer hos sina medmänniskor. Det är till exempel inte ovanligt med idrottsmän som vill komma först eller sist ut på plan, vill röra gräset och sen kyssa handen, vill lyssna på exakt samma favoritmusik precis innan match, vill ha något speciellt på sig, vill göra korstecknet vid avspark och så vidare. Där tvångssyndrom är förlamande, till exempel tvättning av händerna så ofta att man inte kan komma ut genom dörren, är ett sådant här lagom upprepande av vidskepliga ritualer mest charmigt.

Det är väldigt vanligt med rituella inslag i religioner. Hinduiska präster (brahmaner) kan spendera sex timmar om dagen i reningsritualer, det finns detaljerade instruktioner vad man ska se när man vaknar, hur man ska bajsas, hur man går in och ut ur tempel, hur många gånger man tuggar och så vidare. Ortodoxa judar har ett spektakulärt antal lagar med oerhört noga detaljregleringar: blanda inte mat, ät det här, ät inte det där, be speciella böner. (De av oss som växt upp i kristna eller muslimska sammanhang har säkert en hel del egna exempel på petnoga ritualer.) Men där tvångssyndrom är ett förlamande sjukdomstillstånd betraktas ritualer som något normalt, även i de extrema fall som jag beskrivit här. Tvångssyndrom är ytterkanten på ett spektrum av helt normala beteenden.

Det noggranna iakttagandet av ritualer inom religioner hänger inte osannolikt ihop med att man försöker förklara något som inte går att förklara. Om jag nu bett Gud enligt konstens alla regler om att jag ska få mitt nya jobb men ändå inte får det, vad beror detta på? Istället för att ta personligt ansvar för problemet ("jag hade nog inte rätt kvalifikationer") eller se det verkliga problemet ("fast jag är bra finns det andra med bättre kvalifikationer än jag") försöker man förklara varför Gud inte lyssnat och ordnat till allting ("jag bad nog inte på rätt sätt"). Så är det rituella beteendet igång.

Det sägs att beteendeforskaren BF Skinners ibland upprepade ett av sina favoritexperiment på sina föreläsningar. Han tog med sig en duva i en låda, där duvan hade en spak att trycka på. Ibland trillade det ut en bit mat genom en lucka. Det var dock fullständigt slumpmässigt exakt när maten trillade ut. När föreläsningen var slut hade duvan lyckats dra helt egna slutsatser. Den tryckte kanske två gånger på spaken, snurrade runt, vickade på huvudet, pickade på en punkt på väggen och så vidare. Det som hade hänt var att duvan hade "lärt sig" ett samband mellan vad den gjorde och när den fick mat, trots att det inte fanns något sådant samband – den hade blivit vidskeplig. Samma experiment har upprepats med människor, till och med på TV – så enkelt är det att frammana rituella beteenden utan koppling till verkligheten.

Här har ni således fått tre tänkbara olika psykologiska förklaringar till religion. Benägenheten att se aktörer bakom händelser utan aktör. Likheten mellan

hallucinationer och religiösa uppenbarelser, Närheten mellan tvångssyndrom och en del religiösa ritualer. Människans psykologi förklarar i de här exemplen tre olika delar av det religiösa: tron på det övernaturliga, syner och ritualer. Och det finns mycket mer att hämta för den som är intresserad.

Men jag skrev inte bara den här artikeln för att kritisera Lotta Knutsson Bråkenhielm för hennes taffliga försök att stämpla ateister som känslomässigt handikappade. Det som är verkligt störande i den här historien är en numera rätt vanlig tanke som Bråkenhielm tar upp, som lyder ungefär så här: Eftersom det finns psykologiska mekanismer som är kopplade till religion så är religion något naturligt, något djupt mänskligt. Det som återstår för evolutionsbiologer är att förstå exakt vilken funktion religionen har, vad det är i religionen som gynnar reproduktion och överlevnad.

Den här tankegången förutsätter några saker som är direkt felaktiga. Dels behandlar den fenomenet "religion" som en statisk monolit, något man anammar som helhet eller inte. Men så är det ju inte. Vi har redan sett tre fenomen här ovanför som ingår i det religiösa: det övernaturliga, ritualer och syner. Det finns förstås flera aspekter, som gruppsammanhållning, förklaring av världen, maktmedel, tröst, myter, och så vidare. Vissa religioner har många eller alla dessa inslag, andra färre. "Religion" är ingen enhetlig enstaka företeelse som människan evolverat tillsammans med, utan en hel mängd mer eller mindre hårt sammankopplade fenomen.

Närbesläktat med detta är observationen att "religion" inte är något statiskt. Tvärtom förändras religioner med tiden. Religioner i enklare organiserade samhällen handlar mycket om att hålla sig väl med en parallellt existerande andevärld som mycket konkret kan påverka livet här och nu. De monoteistiska religionerna beskriver istället en Gud som ibland kan verka så fjärran ("bortom tid och rum") att det inte är helt uppenbart att han skulle ha några känslor för oss alls. Nu har vissa liberala teologer till och med lämnat tanken på en separat existerande Gud och kan tala om Gud som "kärlek".

Sådan här utveckling är del av en naturlig kulturell förändring där de trosutsagor som stämmer bäst in på den mänskliga erfarenheten överlever och sprider sig, medan de gamla synsätten dör ut och – i vissa fall – till och med försvinner. Det här är naturligt urval, men inte på människor, utan på religionen i sig själv. Det är den som evolverar för att passa våra psyken, inte våra psyken som har evolverat för att ha religion. Det här vet vi eftersom kulturell förändring sker ohyggligt mycket snabbare än biologisk evolution, vilket gör att kultur anpassar sig till våra psyken mycket snabbare än våra gener kan anpassa sig till vår kultur.

Det är därför inte alls konstigt att religion passar så väl ihop med våra psyken. De religioner som passerat bäst är de som blivit kvar, de andra synsätten har blivit ovanligare och ibland till och med dött ut. Att förstå den här typen av kulturell evolution är en ny utmaning för forskningen. Frågan är inte "Vad gör religion för nytta för vår biologiska reproduktion och vår överlevnad" utan "Vad i våra psyken påverkar religiösa uttrycks överlevnad och utbredning."

[Patrik Lindenfors](#) (30 artiklar)

